

УДК 341.217

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ МІЖНАРОДНИХ БАНКІВ

І. Б. КУДАС,

канд. юрид. наук,

*доцент кафедри міжнародного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Проаналізовано міжнародно-правову природу міжнародних банків, визначено їх основні ознаки. На підставі аналізу сформульовано поняття міжнародного банку та здійснено класифікацію міжнародних банків (універсальних, регіональних, субрегіональних).

Ключові слова: міжнародні фінансові організації, міжнародна банківська система, міжнародні банки, універсальні, регіональні та субрегіональні міжнародні банки.

Однією з особливостей сучасного міжнародного фінансового права є його динамічний розвиток у бік лібералізації міжнародної торгівлі фінансовими послугами.

Найбільш розповсюдженими фінансовими послугами є такі, що надаються міжнародними банками. На думку В. М. Шумілова, «банки є головними поставщиками фінансових послуг» [16, с. 477].

Транснаціональний рух фінансових коштів здійснюється в межах розрахункових, валютних, кредитних операцій. І міжнародні розрахунки, і міжнародні валютні операції у формі купівлі-продажу валюти й цінних паперів, і кредитні операції – це основні функції міжнародних банків. Поряд з цими операціями міжнародні банки надають займи та гарантії, здійснюють прийом депозитів, випускають чеки, платіжні картки, надають інвестиційні послуги.

Належачи до міжнародних фінансових установ, банки займають своє особливе місце в міжнародній фінансовій системі. Від успішної діяльності банків завжди залежав стан як фінансової системи, так і міжнародної економіки

в цілому. В останні десятиріччя вплив банківської сфери на матеріальне виробництво і всі господарські процеси відчутно посилюється. Зміни в цій сфері настільки масштабні й стрімкі, що їх часто характеризують як «банківську революцію».

Сьогодні сформувалася розгалужена і багатофункціональна міжнародна банківська система, що забезпечує основні потреби транснаціонального капіталу і служить інституційною базою функціонування світових фінансових ринків та знаходиться в процесі постійного розвитку.

Метою даного дослідження є визначення поняття міжнародних банків та їх класифікація. Безумовно, виділяючи роль банків як одних з основних акторів міжнародної фінансової системи, та групу норм, що регулюють їхню діяльність, в окрему галузь (інститут), науковці не надають визначення поняттю «міжнародний банк» та не визначають їх місця серед інших суб'єктів міжнародного права (М. М. Богуславський, Г. М. Вельямінов, П. Жуйар, Д. Карро, О. О. Ковальов, О. В. Тарасов, Г. І. Тункін, Є. Т. Усенко, В. М. Шумілов та ін.).

Окремі питання, зокрема щодо виникнення перших банків, розвиток банківської справи в різні періоди розвитку торговельно-економічних відносин в межах окремих регіонів та окремих держав, функції міжнародних банків, структура та їх види розглядались у працях Н. Ю. Єрпильової, В. І. Лісовського, О. О. Моїсєєва та В. М. Шумілова.

Включаючи в назву слово «банк», міжнародні фінансові організації у своїх статутах не дають поняття цього правового терміна. У Преамбулі Угоди про затвердження Європейського банку реконструкції та розвитку міжнародний банк визначається як багатосторонній фінансовий інститут [12]. У ст. 1. Статуту міждержавного банку зазначається, що Банк є міжнародною розрахунковою і кредитно-фінансовою установою [14, с. 261].

На нашу думку, для визначення понять міжнародних банків перш за все потрібно визначити їх міжнародно-правову природу та їх місце серед суб'єктів міжнародного права.

За своєю міжнародно-правовою природою та місцем серед суб'єктів міжнародного права міжнародні банки є міжнародними організаціями, а відповідно до виду – міжнародними економічними фінансовими організаціями.

У сучасному міжнародному праві виділяють класифікацію міжнародних організацій за різними критеріями (9, с. 282–297; 15, с. 22–24). Неможливо не погодитись із зауваженням В. М. Репецького, що наступним кроком на шляху кодифікації галузі права міжнародних організацій могла би бути комплексна конвенція, яка б регламентувала питання юридичної природи, правового положення, привілеїв та імунітетів міжнародних організацій та низки інших питань, серед яких і питання їх класифікації [6, с. 286]. Такий міжнародно-правовий акт, на нашу думку, визначив би особливості та місце міжнародних банків серед інших суб'єктів міжнародного права.

Дослідники міжнародного економічного права, а в його межах – міжнародного фінансового права визнають поряд з державами основними суб'єктами міжнародні економічні організації, поділяючи їх відповідно до сфери міжнародного економічного співробітництва на міжнародні організації у сфері торгівлі, валютно-фінансовій сфері та інвестиційній сфері [6, с. 430, с. 437], зазначаючи, що в міжнародній фінансовій сфері діє велика кількість організацій регіонального та міжрегіонального рівня: міжнародних банків, фондів [16, с. 612], міжнародних фінансових операторів [11, с. 247].

Визнаючи міжнародні банки одними з основних акторів міжнародного фінансового права, науковці їх не виокремлюють як окремий вид міжнародних фінансових організацій і не дають визначення поняттю «міжнародний банк».

Одним із найбільш чітких визначень місця міжнародних банків серед суб'єктів міжнародного права є визначення О. О. Моїсєєвим міжнародних банків як міждержавних кредитно-фінансових установ [7, с. 17]. Відносячи міжнародні банки до сучасних міжнародних валютно-фінансових організацій, А. Х. Абашидзе визначає такі організації як сукупність фінансових активів, зобов'язань, інструментів і механізмів діяльності фінансових організацій, створених на міждержавному рівні [8, с. 372]. Як наголошує І. І. Лукашук, з

розвитком та ускладненням валютно-фінансових відносин держави звертаються до створення спеціалізованих міждержавних організацій [3, с. 194]. Прикладом такого еволюційного процесу є створення та діяльність міжнародних банків.

Сьогодні міжнародні фінансові організації – суб'єкти міжнародного публічного права, створені державами та іншими суб'єктами міжнародного права, які надають фінансові послуги та ресурси державам – членам на умовах, визначених їх установчими документами.

Ці організації поєднує загальна мета – розвиток співробітництва і забезпечення цілісності й стабілізації складного і суперечливого всесвітнього господарства, регулювання міжнародних економічних відносин, у тому числі валютно-кредитних і фінансових. До них відносяться: Банк міжнародних розрахунків, Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк, Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародне агентство по інвестиційних гарантіях та ін., а також регіональні банки розвитку, валютно-кредитні та фінансові організації ЄС. Діяльність міжнародних фінансових організацій пов'язана з виконанням певних функцій, які визначаються їх статутами. Фінансове забезпечення виконання цих функцій здійснюється через фонди грошових коштів, що формуються цими організаціями.

Міжнародним банкам притаманні всі ознаки міжнародних організацій і поряд з цим вони мають свою певні особливості.

По-перше, всі вони створюються відповідно до міжнародного права. Це найбільш істотна ознака, що має вирішальне значення. Банк має бути створений на правомірній основі, а саме не повинен звужувати інтереси окремої держави та міжнародного співтовариства в цілому.

Всі сучасні міжнародні банки створені на основі міжнародного договору (угоди). Сторонами такого договору є суверенні держави, а в останній час учасниками міжнародних банків є також міжнародні міжурядові організації. Наприклад, сьогодні ЄС є членом ЄБРР.

Договір про створення міжнародного банку, як правило, – це установчий документ, який одночасно є статутом міжнародного банку, визначає правові

основи міжнародно-правової легітимності банку, цілі, функції, систему органів та систему контролю банку. Але не завжди установчий договір одночасно виступає статутом міжнародного банку. Держави у деяких випадках створюють міжнародний банк двома кроками: приймають угоди про створення банку, а потім приймають та підписують статут банку, якій є невід'ємною частиною таких угод. Прикладом такого процесу є створення Міждержавного банку [14, с. 261].

Важлива роль у регулюванні валютно-фінансових відносин належить таким міжнародно-правовим актам, як статuti цих організацій, підкреслює І. І. Лукашук (3, с. 194). Статuti міжнародних банків визначають цілі їх створення та основні функції. Мотивація, яка веде до створення міжнародної організації, теж різноманітна, як і можливі завдання вказаної організації, зазначає В. Г. Вітцтум [1, с. 360]. Але саме визначення та аналіз цілей створення міжнародних організацій має пріоритетне значення для визначення поняття міжнародних банків та виокремлення їх місця серед міжнародних організацій.

Згідно зі ст. 1 Статей Угоди про створення Міждержавного банку реконструкції та розвитку його цілями є:

а) надання допомоги в реконструкції і розвитку територій членів шляхом сприяння здійсненню капіталовкладень в продуктивних цілях, в тому числі для відновлення економіки, зруйнованої або постраждалої в результаті війни, реконверсії виробничих підприємств з урахуванням потреб мирного часу, а також стимулювання розвитку виробничих підприємств і ресурсів в менш розвинених країнах;

б) надання сприяння приватним іноземним інвестиціям шляхом надання гарантій або участі в позиках і інших капіталовкладеннях, наданих приватними інвеститорами; а в тих випадках, коли приватний капітал недоступний на розумних умовах, доповнення приватних інвестицій через надання на відповідних умовах фінансування в продуктивних цілях зі свого власного капіталу, а також за рахунок створених ним фондів і інших його ресурсів;

в) сприяння перспективному збалансованому зростанню міжнародної торгівлі та підтримку рівноваги платіжних балансів шляхом стимулювання міжнародних інвестицій з метою розвитку виробничих ресурсів членів, сприяючи тим самим підвищенню продуктивності, життєвого рівня і поліпшенню умов праці на їх територіях;

г) організація позик або їх гарантій, що надаються їм у зв'язку з міжнародними позиками через інші канали з тим, щоб забезпечити пріоритет здійснення найбільш корисних і невідкладних проектів, незалежно від їхніх масштабів;

д) здійснення операцій з належним урахуванням впливу міжнародних інвестицій на умови ділової активності, існуючі на територіях його членів, а також надання сприяння в перші післявоєнні роки в плавному переході від військової економіки до економіки мирного часу [4].

Ці цілі, вперше зазначені на універсальному рівні в статуті міжнародної міждержавної організації, яка включила у свою назву слово «банк», згодом були включені до статутів регіональних і субрегіональних міжнародних економічних організацій.

У ст. 1 Угоди про заснування Чорноморського банку торгівлі та розвитку [13] вказано, що «метою Банку є надання ефективного сприяння перехідному процесу в країнах-членах, спрямованого на забезпечення економічного розвитку регіону, фінансування та сприяння регіональним проектам та надання інших банківських послуг у межах проектів державного та приватного секторів країн-членів, сприяння торгівлі між країнами-членами». «Метою банку є сприяння прискоренню процесу економічного розвитку країни-члена, індивідуально і колективно; співпрацювати з країнами-членами орієнтувати свою політику в галузі розвитку в бік кращого використання їх ресурсів, у відповідності з цілями, роблячи їх взаємодоповнюваності економік та сприяння упорядкованого зростання їх зовнішньої торгівлі; надання технічної допомоги для підготовки, фінансування та реалізації планів і проектів розвитку, в тому числі вивчення пріоритетів та розробки конкретних пропозицій щодо

проектів», зазначається в Угоді про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку [12].

Це не є рецепцією зазначеної статті Статей Угоди про створення Міжнародного банку реконструкції та розвитку, але цілі, зазначені в цих Статтях Угоди, започаткували новий напрямок діяльності міжнародних економічних організацій.

Аналізуючи статuti міжнародних банків можна виділити два основних напрямки діяльності міжнародних банків, які й зумовили наявність у статутах міжнародних банків двох груп цілей.

Перший напрямок є спільним з основними функціями, які притаманні міжнародним економічним і фінансовим організаціям. Це розвиток економіки, економічного співробітництва та інтеграції у регіоні, економічний прогрес і реконструкція, інвестування.

Другий напрямок – це надання комплексу спеціальних фінансових послуг: позик, гарантій або участі в позиках, стимулювання та заохочення розвитку ринків капіталу, підтримка рівноваги платіжних балансів тощо, які виділяють банки в особливу групу не тільки серед міжнародних економічних організацій, а й поміж міжнародних фінансових організацій.

Кожен міжнародний банк має свою відповідну організаційну структуру. Ця ознака підтверджує постійний характер банку і тим самим відрізняє його від численних інших форм міжнародного співробітництва у фінансовій сфері. Структура міжнародних банків значною мірою схожа зі структурою Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Всі статuti міжнародних банків мають статті (розділи), які визначають організацію та управління банком. Як правило, структура міжнародного банку складається з вищих органів, які представлені Радою керуючих (Радою керівників), виконавчих органів як колективних, так і одноособових: Президент (Віце-президент), Рада директорів, Рада керівників, Комітет Ради керівників, Рада директорів-виконавців МАБР (18), Президент, Рада керуючих, Адміністративна рада АфБР [20]. До системи органів також входять консультативні ради, комітети,

комісії.

Центральні офіси міжнародних банків розташовуються на території того члена, якій має найбільшу кількість акцій (розд. 9 Статей Угоди про створення Міжнародного банку реконструкції та розвитку) [4], або в державі, яка визначена в статуті (ст. 33 Угоди про утворення ЄБРР) [12]. Згідно з положеннями статутів міжнародних банків, вони мають право засновувати агентства або філії на території будь-якого члена банку.

Наступною важливою ознакою міжнародної банків є наявність у них власних прав і обов'язків, що у загальній формі закріплені в їх установчих актах, тобто вони мають автономну волю відмінну від волі держав – членів. Виконуючи функції, зазначені у статуті, міжнародний банк у своїй сфері діяльності може обирати самостійно засоби виконання прав і обов'язків, покладених на нього державами – членами. Але наділення державами – учасниками міжнародних банків автономною волею не може на практиці застосовуватись всупереч інтересам банку. Це забезпечується включенням в Статути міжнародних банків наступних положень, які містяться практично у статутах усіх міжнародних банків:

1. Банк не приймає спеціальних фондів або інших позик або сприяння, які можуть, яким би то не було чином завдати збитку його меті або функціям, привести до відхилення від них або іншим чином змінити їх. 2. Банк, його Президент, віце-президент(и), посадові особи і співробітники, в своїх рішеннях беруть до уваги лише міркування, що відносяться до мети Банку, його функцій і операцій, визначених в справжній Угоді. Такі міркування неупереджено оцінюються з точки зору досягнення мети Банку та виконання його функцій. 3. Президент, віце-президент(и), посадові особи та співробітники Банку при виконанні своїх обов'язків служать тільки Банку і нікому іншому. Кожен член Банку поважає міжнародний характер їх положення і утримується від будь-яких спроб впливати на кого-небудь з них при виконанні ними своїх обов'язків [4, 12-13].

Таким чином, на підставі аналізу статутів міжнародних банків можна

дійти такого висновку: міжнародний банк – це суб'єкт міжнародного публічного права, створений державами та іншими суб'єктами міжнародного права відповідно до міжнародного права і на основі міжнародного договору, що має необхідну для цього систему органів, права й обов'язки, автономну волю, обсяг якої визначається волею держав – членів та надає фінансові послуги та ресурси державам – членам на умовах, визначених їх установчими документами.

Незважаючи на схожі цілі, функції, структуру постійно діючих органів, міжнародні банки можна класифікувати за декількома ознаками:

1. За колом учасників: а) універсальні – їх членами є практично всі держави світу (наприклад, Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР); б) регіональні – їх членами є держави певного географічного регіону світу. Регіональні банки діють у відповідних економічних регіонах і переслідують цілі, які впливають з потреб країн даного регіону. Характерною рисою регіональних банків розвитку є участь у них не тільки країн, що розвиваються, а й розвинених країн. Приблизно одна третина членів банків розвитку – саме промислово розвинуті країни. Оскільки розподіл голосів у радах директорів банків відповідає внеску учасника, промислово розвинуті країни, що виконують функції донорів, мають великий вплив на регіональні банки розвитку.

2. Субрегіональні – їх членами є групи держав усередині географічного регіону (наприклад, Арабо-Африканський міжнародний банк, Арабо-Латиноамериканський банк тощо). Сьогодні кількість регіональних та субрегіональних банків постійно збільшується. Найвідоміші з них: Центрально-Американський банк економічної інтеграції, Карибський банк розвитку, Андська корпорація розвитку, Ісламський банк розвитку, Арабський банк економічного розвитку Африки, Арабський фонд економічного та соціального розвитку та ін.

3. За порядком прийняття нових членів: відкриті – відповідно до статутних документів їхнім членом може бути будь-яка держава без особливих

для цього умов та згоди членів організації; закриті – конкретні учасники цих організацій і їхня кількість заздалегідь обумовлюються в статутних документах а також передбачені спеціальні умови та процедури вступу ;

4. За сферами діяльності: а) банки загальної компетенції – вони надають широкий спектр фінансових послуг; б) спеціалізовані міжнародні банки – перелік їх функцій заздалегідь визначено в їхніх статутних документах і стосується певної сфери міжнародного фінансового співробітництва (Африканський експортно-імпортний банк, Міжнародний інвестиційний банк).

Сьогодні число акторів міжнародної банківської системи не лише збільшується, а й поширюється сфера їх діяльності. Міжнародна банківська система, виконуючи традиційно притаманні їй функції, робить свій внесок у такі напрямки міжнародного співробітництва, як боротьба з міжнародною злочинністю та забезпечення міжнародної безпеки. Прикладом цього може слугувати боротьба з легалізацією (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, та застосування міжнародно-правових санкцій. Розширення кола функцій міжнародних банків та їх правовий аналіз надасть можливість більш всебічно розкрити місце міжнародних банків серед суб'єктів міжнародного права.

Список літератури:

1. Витцум В. Г. Международное право / Вольфганг Граф Витцум. – Москва-Берлин : Инфотропик Медиа, 2011. – 961 с.
2. Лисовский В. И. Международное торговое и финансовое право / В. И. Лисовский. – М. : Высшая шк., 1974. – 215 с.
3. Лукашук И. Международное право. Особая часть : учеб. / И. Лукашук. – М. : БЕК, 2001. – 436 с.
4. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.worldbank.org>.
5. Міжнародна фінансова корпорація (МФК) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifc.org>.
6. Міжнародне публічне право : підруч. – К. : Знання, 2012. – 437 с.
7. Моисеев А. А. Международные кредитно-финансовые организации / А. А. Моисеев. – М. : Изд-во МНИМП, 1999. – 271 с.
8. Право международных организаций : учеб. / под. ред. А. Х. Абашидзе. – М. : Юрайт, 2014. – 720 с.
9. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії : моногр. / О. В. Тарасов. – Х. : Право, 2014. – 511 с.

10. Тункин Г. И. Теория международного права / Г. И. Тункин. – М. : Междунар. отношения, 1970. – 511 с.
11. Тускоз Ж. Міжнародне право/ Ж. Тускоз. – Будапешт-Київ : Артек, 1998. – 401 с.
12. Угода про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com>.
13. Угода про заснування Чорноморського банку торгівлі та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com>.
14. Устав Межгосударственного банка // Моисеев А. А. Международные кредитно-финансовые организации / А. А. Моисеев. – М. : Изд-во МНИМП, 1999. – 271 с.
15. Шибаева Е. А. Правовые вопросы структуры и деятельности международных организаций / Е. А. Шибаева, М. Поточный. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 189 с.
16. Шумилов В. М. Международное экономическое право / В. Л. Шумилов. – М. : Юрайт, 2014. – 612 с.
17. Чубарев В. Л. Міжнародне економічне право : підруч. / В. Л. Чубарев. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 367с.
18. Agreement Establishing the Inter-American Development Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jus.uio.no/>.
19. Agreement Establishing the Asian Development Bank (ADB Charter) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adb.org/> <http://www.afdb.org/fi>.
20. THE AFRICAN DEVELOPMENT BANK [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.afdb.org.

Кудас И. Б. Понятие и виды международных банков.

Проанализована международно-правовая природа международных банков, определены их основные признаки. На основании такого анализа сформулировано понятие международного банка и проведена классификация международных банков (универсальных, региональных, субрегиональных).

Ключевые слова: международные финансовые организации, международная банковская система, международные банки, универсальные, региональные и субрегиональные международные банки.

Kudas I. B. Concepts and types of international banks.

The article is devoted to the analysis of international legal nature of international banks, their key characteristics. On the basis of such analysis is the concept of an international Bank and is classified by the international banks (universal, regional, sub regional).

Key words: international financial institutions, international banking, international banks, universal, regional and subregional international banks.

Розширена анотація

статті Кудас І. Б. на тему: «Поняття та види міжнародних банків»

Kudas I. B., Candidate of Law, associate professor of chair of international law,
Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

An extended abstract of a paper on the subject of:

«Concepts and types of international banks»

The article focuses on the analysis of international legal nature of international banks, on the definition of international banks and their types. Highlighting the role of banks as one of the main actors of the international financial system, scientists have not yet given the definition of the term "international banks". In their turn, including the word "bank" in their names, international financial organizations do not give the concept of this legal term in their statutes. We believe that for the definition of the term "international banks" it is necessary, first of all, to determine their international legal nature and their place among the subjects of the international law.

In their international legal nature and place among the subjects of the international law international banks are international organizations, and according to their type – international economic and financial organizations.

International banks have all the characteristics of international organizations, and along with this they have certain characteristics. The statutes of the international banks determine the purpose of their creation and basic functions. It is the identification and analysis of the purposes of creation of international organizations that is a priority for the definition of international banks and their allocation among other international organizations. Analyzing the statutes of international banks it is possible to distinguish two main directions of the activity of international banks which have led to the establishing of two groups of goals of international banks. The first direction is shared with the main functions, which are inherent in the international economic and financial organizations. This is economic development,

economic cooperation and integration in the region, economic progress and reconstruction, and investments.

The other direction is providing of specific financial services which are loans, guarantees or participation in loans, the promotion and encouragement of the development of capital markets, the support of the equilibrium balance of payments, etc. These factors place banks as a special group not only among international economic institutions, but also among international financial ones. International banks have their appropriate organizational structure, independent international rights and obligations, the headquarters; they are legal persons.

Thus, on the basis of the analysis of the statutes of the international banks we can arrive at the following conclusion: the international bank is the subject of the international public law established by states and other subjects of the international law in accordance with the international law and on the basis of an international agreement which has an appropriate system of bodies, rights and obligations, independent will, the amount of which is determined by the will of the States-members and provides financial services and resources to the States-members on the conditions established by their constituent documents.

Despite similar goals, functions and structure of the standing bodies, international banks can be classified according to several characteristics: the circle of participants which includes universal, regional, and subregional ones; according to the procedure of accepting new members which is open and closed; according to the fields of activities presenting banks with total competence and specialized international banks.